

GEESTELIJKE VERZORGING
OP HUMANISTISCHE GRONDSLAG

GEESTELIJKE VERZORGING OP HUMANISTISCHE GRONDSLAG

Eerste cursus humanistische geestelijke verzorging door J.P. van Praag

Copyright© 2006 Humanistisch Verbond, Amsterdam
Sarphatikade 13, 1070 AL AMSTERDAM
website: www.humanistischverbond.nl,
e-mail info@lb.humanistischverbond.nl

Vormgeving: Wilbert Ulaen
Ten geleide: met dank aan Marjo van Bergen

Eerder gepubliceerd in een bloemlezing als deel 5 in de reeks Humanistisch Erfgoed:
Peter Derkx (samensteller), J.P. van Praag, Om de geestelijke weerbaarheid van
humanisten (Utrecht: Het Humanistisch Archief, 2004) ISBN 90-73742-06-4.

Verbond was toen zeven jaar oud, de leeftijd waarop een kind leert lezen en schrijven. Eén van de opgaven die het jonge Verbond zich gesteld had, was om humanistische geestelijke verzorging mogelijk te maken, of, zoals Van Praag het in deze uitgave formuleert, de noodzakelijk geachte 'intensieve bemoeienis met de individuele mens in zijn persoonlijke moeilijkheden, gericht op de ontdekking van een zinvolle levensvisie'. Met deze tekst, vormgegeven als een schriftelijke cursus, zet Van Praag de eerste stap naar professionalisering van de humanistische geestelijke verzorging.

De tekst geeft een doorkijkje in de tijd. Van Praags beeld van het werk ademt de context van de jaren vijftig. Je leest die tijd in zijn woordkeus, toonzetting en spelling, in het tijdsbeeld dat hij schetst, van waaruit hij de prangende noodzaak van de ontwikkeling van een humanistische levensvisie beschrijft, en in de institutionele context en de werkvelden die hij onderscheidt. Dat maakt dat je even stilstaat bij de periode die achter ons ligt, waarin een ambt, een professe neergezet en ontwikkeld werd. De actuele situatie, waarin de opleiding tot humanistisch geestelijk verzorger gegeven wordt aan een eigen universiteit, en humanistisch geestelijk verzorgers bijna vanzelfsprekend aangesteld worden in diverse werkvelden, wordt zichtbaar als een verworvenheid die gebouwd is op het enthousiasme en de gedrevenheid van mensen als Van Praag in de jonge jaren van het Humanistisch Verbond. Daarmee is deze tekst een vertrekpunt in de tijd.

Tegelijkertijd is de continuïteit tussen deze oorspronkelijke tekst van Van Praag en de huidige visie op humanistische geestelijke verzorging verrassend. Het streven naar gelijkwaardigheid in het contact met de cliënt, de noodzaak tot multidisciplinaire samenwerking, de zoektocht naar het eigene dat de geestelijk verzorger daarin inbrengt, de nadruk op de noodzaak van zelfkritische reflectie, het streven naar onvoorwaardelijk aanwezig zijn, ze zijn stuk voor stuk nog steeds herkenbaar in de beroepsidentiteit van en de opleiding tot humanistisch geestelijk verzorger anno 2006. Zo beschrijft Van Praag de professionaliteit van de raadsman als 'niet zozeer een verstandelijk geschoolde aanpak, als wel een gelijkmatige, eerbiedigende toewijding aan iedere cliënt of mogelijke cliënt' (p. 26). Een dergelijk zinsnede is bijna woordelijk terug te vinden in de op dit moment bij humanistisch geestelijk verzorgers vrij breed onderschreven presentiebenadering van Andries Baart.

Van Praags tekst geeft ook allerlei aanknopingspunten voor een spiritueel ingekleurde visie op humanistische geestelijke verzorging, bijvoorbeeld waar hij spreekt over hoe de humanistische levensvisie het moralisme ontstijgt:

'de mogelijkheid voor de mens om zich mét zijn tekorten en gebreken thuis te leren vinden in het avontuur van het leven, als de rijkste bestaansvorm van de drang die alle zijn voortstuwt, en de mens in zijn falen en slagen, zijn wanhoop en zijn geloof opneemt in een groot verband. Daardoor weet hij zich organisch verbonden met de totaliteit van het zijnde, en kan hij voorzover hij in de beleving de tegendelen vermag te verzoenen, geworteld raken in het bestaan' (p. 49). De manier waarop hij 'openheid' omschrijft, 'de bereidheid om uiterlijke en innerlijke ervaring zonder weerstand tegemoet te treden' (p. 45), is terug te vinden in teksten van Otto Duijntjer, bijzonder hoogleraar spiritualiteit aan de Universiteit voor Humanistiek.

Van Praags uitleg van autonomie, 'iets anders (...) dan een individualistische zekerheid omtrent waarden en onwaarden, maar veeleer een de mensen gemeenzaam vermogen tot zich-rekenschap-geven-van en verstand-houding -omtrent de werkelijkheid waarin zij geplaatst zijn: een vermogen dat de mensen op heel bijzondere wijze verbindt in een gemeenschappelijke ver-antwoordelijkheid' (p.44) doet denken aan Harry Kunnemans zoektocht naar een diepe autonomie, als alternatief voor het alom oprukkende individualistische 'dikke-ik'.

Van Praags tekst reikt blijkbaar ook nog steeds een inhoudelijk vertrekpunt aan. Een aanstekelijk vertrekpunt. Zijn beschrijving van het humanisme laat de gedrevenheid en de levendige inspiratie van de pionierstijd van het levensbeschouwelijk humanisme bijna zintuiglijk proeven en ruiken. Het wat gedateerde taalgebruik maakt de tekst hier en daar misschien niet direct toegankelijk, maar dat zorgt tevens voor een meergelaagdheid in de mogelijke betekenissen van de tekst. Daarmee reikt deze basistekst opnieuw openheid en ruimte aan.

In zijn slotbeschouwing over de humanistisch raadsman bespreekt van Praag de haalbaarheid van de hoge eisen die hij stelt aan de raadslieden. De vragen, die hij aan het eind van elk onderdeel gesteld heeft, zijn pittig. Van Praag: 'Hij moge dan echter bedenken, dat het enerzijds wel waar is, dat deze opdrachten de kern van de cursus uitmaken, omdat alleen het stellen van de daarin vervatte vragen, werkelijk voorbereid tot een vruchtbare GV, maar dat anderzijds misschien niemand mag voorwenden het antwoord op die vragen geheel te weten; dat antwoord is er veelal niet, maar moet door een levend humanisme worden voortgebracht' (p. 49).

Daarmee kom ik terug op de verbintenis tussen Humanistisch Verbond en humanistisch geestelijk verzorgers, want in die verbintenis zal precies dit moeten blijven gebeuren. Al die niet te beantwoorden vragen die in het humanistisch geestelijk werk voorkomen, kunnen we alleen steeds opnieuw voorlopig blijven beantwoorden door een levend humanisme. Dat is het vertrekpunt dat het Humanistisch Verbond in haar rol als zendend genootschap haar humanistisch geestelijk verzorgers wil blijven bieden: een plaats waar humanisme steeds opnieuw beleefd, geleefd en doorleefd kan worden, om van daaruit de vragen van het menselijk bestaan die in het werk aan de orde zijn, onder ogen te kunnen zien.

Deze tekst van Van Praag, die we u ter gelegenheid van het 60-jarig jubileum van het Humanistisch Verbond aanbieden, mag symbool staan voor onze betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor uw dagelijks werk en de daarin doorklinkende humanistische inspiratie.

Rein Zunderdorp, voorzitter Humanistisch Verbond
10 maart 2006

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF	<i>pag. 11</i>
INLEIDING	<i>pag. 13</i>
I. GEESTELIJKE VERZORGING	<i>pag. 15</i>
1.1 Begripsomschrijving	<i>pag. 15</i>
1.2 Humanitas en Caritas	<i>pag. 17</i>
1.3 Dienst geestelijke verzorging	<i>pag. 19</i>
1.4 Bureaux voor levens- en gezinsmoeilijkheden	<i>pag. 21</i>
1.5 Organisatorische verhoudingen	<i>pag. 23</i>
1.6 De ontmoeting met de cliënt	<i>pag. 25</i>
II. METHODEN DER GEESTELIJKE VERZORGING	<i>pag. 28</i>
2.1 Groepswerk	<i>pag. 28</i>
2.2 Discussietechniek	<i>pag. 29</i>
2.3 Aantekening over grotere groepen	<i>pag. 31</i>
2.4 Aantekening over bezinningsbijeenkomsten	<i>pag. 32</i>
2.5 Verslag en supervisie	<i>pag. 34</i>
2.6 De individuele zorg	<i>pag. 35</i>
2.7 Gesprekstechniek	<i>pag. 37</i>
III. INHOUD VAN DE GEESTELIJKE VERZORGING	<i>pag. 41</i>
3.1 De 'boodschap' van het humanisme	<i>pag. 41</i>
3.2 Humanisme in de levenspraktijk	<i>pag. 43</i>
3.3 Geworteld in het bestaan	<i>pag. 48</i>
3.4 De humanistische raadsman	<i>pag. 49</i>

WOORD VOORAF

J.P. van Praag

Een schriftelijke uiteenzetting over geestelijke verzorging is vergelijkbaar met een leergang in droogzwemmen. Men leert er geen zwemmen mee; maar het kan een steun zijn in de praktijk. Bovendien kan men er enig inzicht uit putten over onze opvattingen op dit gebied. Deze cursus heeft dan ook een tweeledig doel:

- 1^e Stof tot overweging en toetsing in de praktijk te verschaffen aan hen die reeds op een of andere wijze werkzaam zijn op het gebied der humanistische geestelijke verzorging;
- 2^e Enig begrip van de problemen te verschaffen aan hen die zich in het algemeen voor dit onderwerp interesseren, waarbij vooral ook gedacht wordt aan het kader der humanistische organisaties.

Voor de eerste groep zal simpele lectuur van deze lessen niet voldoende zijn. Verwerking van de inhoud zal bijvoorbeeld op de volgende wijze kunnen geschieden:

- 1^e De lessen worden enige malen aandachtig doorgelezen, waarbij de belangrijkste punten worden onderstreept.
- 2^e Grote aandacht wordt besteed aan de uitwerking van de opdrachten, ook al zijn ze vaak moeilijk.
- 3^e Op grond hiervan wordt gestreefd naar de innerlijke verwerving van een voor deze arbeid vereiste 'houding'.

Op deze wijze alleen kan een schriftelijke uiteenzetting aanknopingspunten bieden voor een verdieping van praktische arbeid die meer betekent dan uiterlijke toepassing van theoretische kennis. Het wezen van de vorming van geestelijke raadsliden is een zodanig intensieve, duurzame en oprechte verwerking van psychologische en levensbeschouwelijke motieven, dat daarvoor een innerlijke groei en rijping tot stand komt. Wat voor alle scholing geldt, is hier in bijzondere mate van toepassing: *Leren is zichzelf leren.*

Voor het overige zij opgemerkt, dat deze cursus een schets, een allereerste aanduiding van de problemen, wil geven. Wel is er naar gestreefd om reeds daarbij de kwesties principieel aan te snijden en de hoogste eisen te stellen. Is dit eenmaal duidelijk uitgesproken, dan mag ook gezegd worden, dat uiteraard geen mens aan de hoogste eisen voldoet, en zeker niet zonder langdurige scholing. Waar de wil aanwezig is om er iets van te maken, en vooral waar de echte bekommernis om de medemens de grondslag is van de verhouding tussen mensen, daar geldt ook het ironische woord van Gunning:

'Er moet toch veel goeds in de mens schuilen, als men ziet, wat er ondanks alle opvoeding nog van terecht komt!'

Want ook bij de geestelijke verzorging geldt, dat men heel wat fouten maken kan, als waarachtige toewijding aan de ander het werkelijke motief is. Er is trouwens in de gegeven omstandigheden geen andere scholing in technische zin mogelijk, dan door deze toewijding vrij te maken en voor dwalingen zoveel mogelijk te behoeden.

Opdrachten

- **Tracht U na te gaan** waardoor sommige personen in het bijzonder als geestelijk raadsman of verzorger in aanmerking lijken te komen (wijze van optreden, spreektrant, karakter en levenshouding);
- **hebben deze mensen veel eigen moeilijkheden en hoe uiten ze zich daarover; moeten eventuele afwijkingen van het 'model' als voor- of nadelen beschouwd worden?**

N.B. Tracht Uw conclusies schriftelijk vast te leggen. Dat zal — hetzij nu al voor U zelf, hetzij later in besprekingen met anderen — van waarde blijken te zijn.

INLEIDING

Sinds de 'industriële revolutie' (in Frankrijk en Engeland sedert 1750) en de opkomst van de moderne techniek, industrialisatie en grotestadsvorming (urbanisering), neemt de massalisering hand over hand toe. De oude gemeenschapsgroepen met hun traditionele levensgewoonten, waarin de enkeling zich min of meer veilig geborgen kon voelen, worden overwoekerd door levensomstandigheden, waarin de mens, losgeslagen van traditie en sociale binding, aan zichzelf wordt overgelaten. Zonder het verleden te idealiseren kan men vaststellen, dat de moderne cultuur, mede tengevolge van de aanvankelijk onvoorstelbaar slechte levensomstandigheden, de sociaal-cultu-rele ontworteling en vernummering, en de daarmee samenhangende vervlakking van het geestelijk leven, bepaald heeft.

Zo ontstaat het veelbesproken 'Nihilisme': de geesteshouding van mensen die 'nihil' d.i. niets 'geloven', die zich laten leven, of ten minste toch van mensen, die leven bij bepaalde deelovertuigingen, zoals speciale politieke, wetenschappelijke of culturele inzichten. Men moet aannemen, dat ook de bijna met de regelmaat van een natuurwet voortschrijdende onkerkelijkheid hiermee samenhangt. Van een moeizaam veroveren van een hogere levensovertuiging is daarbij veelal — uitzonderingen daargelaten — geen sprake; zeker niet sinds de onkerkelijkheid zelf al tot traditie geworden is. Gewoonlijk verslapt de band met de kerk en godsdienst zo lang tot ze afbreekt. Wezenlijk menselijke behoeften blijven daarbij echter onbevredigd.

Deze situatie vormt een voortdurende bron van individuele nood, in het bijzonder wanneer de moderne mens in een levenscrisis raakt. Maar er schuilt ook een culturele bedreiging in, omdat de al of niet bewuste behoefte aan een zinvolle levensvisie vatbaar maakt voor daemonische verleidingen, die op hun wijze vervulling van die behoefte gepopulariseerd ook, deze historische taak kan vervullen. Dat veronderstelt reeds de bereidheid tot luisteren of lezen, die juist bij de typische massa-mentaliteit ontbreekt, en bovendien het vermogen om algemene inzichten op het eigen bestaan toe te passen, dat blijkbaar ook bij de bewuster levende mens niet altijd in voldoende mate aanwezig is.

Wil het humanisme aan deze eisen voldoen, dan moet nodig geacht worden:

- 1° de uitdrukking der humanistische idee in eenvoudige grondgedachten, die dienstbaar gemaakt kunnen worden aan de persoonlijke levensovertuiging;
- 2° de schepping van een eigen, hoewel niet afgesloten, levenssfeer in de vorm van een samenhangend stelsel van humanistische organen en invloedssferen;
- 3° de intensieve bemoeienis met de individuele mens in zijn persoonlijke moeilijkheden, gericht op de ontdekking van een zinvolle levensvisie.

Dit laatste klemmt temeer omdat ook de mens, die zich over het algemeen wél een bevredigende levensovertuiging veroverd heeft, niettemin in bepaalde levenssituaties de behoefte gevoelt aan geestelijk contact met gelijkgezinden, die hem van steun kunnen zijn in zijn worsteling om klaarheid. Het is dan ook in dit licht gezien, dat een bijzondere betekenis moet worden toegekend aan de humanistische geestelijke verzorging, naast de principiële en praktische bezinning en de organisatorische vormgeving. De strijd om gelijkgerechtigdheid is van dit alles uitvloeisel en achtergrond, geen doel op zichzelf.

Opdrachten

- In hoeverre zijn wij zelf ook 'massamens'; wat betekent voor ons het lidmaatschap van een vakbeweging, partij, culturele organisatie of gezelligheidsvereniging; wat verwachten we ervan; welke betekenis hebben milieu en opleiding voor onze levensvisie gehad? Moeten we anderzijds ook aannemen, dat er mensen zijn met een levensovertuiging van een onbewust of halfbewust, vanzelfsprekend karakter?
- Hoe zit dit met onze cliënten; hoe staan ze tegenover fascisme en communisme; beschouwen ze die stelsels in wezen als een politiek systeem? En wat verwachten ze van U en het humanisme; in hoeverre wordt aan die verwachtingen voldaan; bent U zich in dit opzicht van tekorten bewust; hoe zou daarin min of meer voorzien kunnen worden?

I. GEESTELIJKE VERZORGING

1.1 Begripsomschrijving

Geestelijke verzorging is de systematische ambtshalve bemoeienis met de mens in zijn geestelijke moeilijkheden, teneinde de krachten te activeren die hem in staat stellen zelfstandig een levensvisie te hanteren, waardoor hij met zijn totale zijn betrokken is op het totaal van zijn bestaansverhoudingen.

Systematisch:

Geestelijke verzorging (g.v.) geschiedt in beginsel niet op goed geluk, maar is een organisatorische en methodische bemoeienis met de medemens; de inhoud van deze bemoeienis komt uiteraard later nog aan de orde. Daardoor onderscheidt het zich van de toevallige ontmoeting op basis van welwillende menselijkheid.

Ambtshalve:

De verhouding tot de cliënt wordt niet bepaald door gevoelens van vriendschap of sympathie, maar door de bereidheid op grond van een 'beroep' (men denke aan het 'beroepen van een predikant') de medemens te dienen.

Zelfstandig een levensvisie te hanteren:

De bemoeienis met de mens in zijn moeilijkheden is gericht op het zelfstandig toepassen (hanteren) van een alomvattende kijk op het leven (levensvisie). Culturele werkzaamheden (bijvoorbeeld ontwikkelingsarbeid, vorming van de smaak, zuivering van de levensstijl) staan voor de g.v. in dienst van dit doel.

Met het totale zijn betrokken op het totaal der bestaansverhoudingen:

Het gaat niet alleen om de verhouding tussen een bepaalde kant van de persoonlijkheid (bijvoorbeeld verstand, karakter, levenshouding) en een bepaald deel der levensomstandigheden (bijvoorbeeld gezin, werk, maatschappij), maar om de betrekking tussen het persoonlijke bestaan in al zijn facetten (lichamelijk, psychisch, geestelijk) en het geheel der voor een persoon aanwezige bestaansverhoudingen (persoonlijk, tussenmenselijk, kosmisch).

Opmerkingen

- 1. De grens tussen m.w. en g.v. is juist in de humanistische sfeer niet scherp te trekken. In godsdienstig milieu gaat het om het onderscheid tussen tijdelijk en eeuwig heil; voor het humanisme is het veel meer een accentverschil. Bij maatschappelijk onaangepaste gezinnen bijvoorbeeld gaat het vooral om het scheppen van andere levensverhoudingen, al zal daarbij een geestelijke heroriëntatie noodzakelijk zijn; bij een man die door een ongeluk zijn hele gezin verloren heeft, gaat het allereerst om geestelijke heroriëntatie, al zal dit de levensverhoudingen niet onbeïnvloed laten. Nauwe samenwerking tussen G.R. en M.W. is daarom onvermijdelijk om elks bijzondere vakbekwaamheid volledig tot zijn recht te doen komen.*
- 2. G.V. wordt hier vooral behandeld als (individuele) zielszorg. Dat neemt niet weg, dat een dergelijke zielszorg vaak ingeleid en gesteund wordt door het groeps gesprek en de bezinningsbijeenkomst. Als g.v. zijn deze vormen van contact echter betrokken op de moeilijkheden van de individuele mens en gericht op de activering van krachten die hem tot zelfstandige ontplooiing van een alomvattende levensovertuiging kunnen brengen. Al was het in eerste aanleg slechts door het leggen van de nodige contacten en, het scheppen van het vereiste vertrouwen.*

Opdrachten

- Hebt U bezwaar tegen het 'ambtelijke' element in de bovenstaande omschrijving en waarom? Kunt U enkele voor en nadelen van een 'ambtelijke' aanpak noemen?
- Komt U in de praktijk veel gevallen van zuiver geestelijke moeilijkheden tegen; voorbeelden! In welke gevallen herinnert U zich nut gehad te kunnen hebben van samenwerking met een M.W.? Heeft U een voorstelling van de speciale vak kennis van een M.W.?
- M.W. omvat reclassering, kindbescherming, gezinszorg, bedrijfswerk, volksoontwikkeling, jeugdzorg. Wat is de inhoud van deze vormen van M.W.; wat gebeurt er op dit gebied in de humanistische sector?

1.2 Humanitas en Caritas

G.v. is in het voorgaande van de aanvang af benaderd als een humanistische bemoeienis; het is als zodanig onderscheiden van de godsdienstige verzorging. Er is echter ook een ander spraakgebruik (bijvoorbeeld in de beginselen-wet-gevangeniswezen) waarbij geestelijke verzorging in algemene zin nader onderscheiden wordt in godsdienstige en niet-godsdienstige verzorging. Van Rooms-Katholieke zijde stelt men echter veelal godsdienstige en geestelijke verzorging naast elkaar (amendement-Stokman op de begroting 1953 van het departement van Sociale Zaken). Dit laatste spraakgebruik wordt in deze cursus gevolgd.

Godsdienstige verzorging wortelt in de plicht tot woordverkondiging. Hoewel hiervoor het woord zielszorg in gebruik is, heeft die term daarbij een zeer speciale betekenis: n.l. zorg voor het eeuwig heil van de ziel. Deze zorg beweegt zich in het veld van zonde en genade. De psychologie is slechts hulpmiddel om het Woord of de Sacramenten tot werking te laten komen. Uiteraard is ook in deze opvatting het motief de caritas (de liefde), die de kerk beweegt de mens niet aan de zonde prijs te geven. Er is echter ook een meer moderne opvatting, waarin het aardse bestaan, de hulpmiddelen om hun in staat te stellen een menswaardig, d.i. volledig menszijn te realiseren. G.v. in deze zin is volwaardige zielszorg.

Discussies over de al of niet gelijkwaardigheid van godsdienstige en geestelijke verzorging hebben geen zin, indien men erkent, dat het uitgangspunt van een levensovertuiging, zelf niet vatbaar is voor bewijs of tegenbewijs, en aan het persoonlijke bestaan gebonden is, in dien zin, dat het onmogelijk is willekeurig van 'standpunt' te veranderen. Daarom heeft het bijvoorbeeld ook geen zin te beweren, dat in de uiterste nood slechts het Woord troost kan bieden, omdat het Woord slechts iets te zeggen heeft tot hem, die er tevoren reeds een bijzondere betekenis aan kon toekennen. Tegelijk vloeit hier echter uit voort, dat humanistische g.v. slechts zin heeft ten aanzien van hen, die onbewust of halfbewust reeds openstonden voor een humanistische levensvisie. Men kan iemand het humanisme niet aanpraten. Daarom richt de humanistische geestelijke verzorging zich slechts tot hen 'die door woord of gedrag blijk geven er van gediend te zijn'. Daarbij zou het in strijd zijn met het dienend karakter der g.v., als men er 'propaganda' in de engere zin mee zou willen bedrijven. Ledenwinst voor welke organisatie ook kan en mag nimmer het doel zijn, wil de g.v. haar belangeloos karakter en daarmee haar werkingmogelijkheden

niet verspelen. Wel zal het doel der g.v. steeds moeten zijn de krachten tot het zelfstandig hanteren van een (humanistische) levensovertuiging te wekken. Dit na te laten zou betekenen de drenkeling wel een plank toe te werpen, maar hem de gelegenheid te onthouden tegen de steile kant op te klauteren.

Het is duidelijk dat deze opvatting iedere concurrentie met de godsdienstige verzorging uitsluit. De g.v. zal de in wezen nog godsdienstige mens naar de godsdienstige verzorging verwijzen; nog minder zal hij trachten de waarlijk godsdienstige mens te 'beker'en. Het hoeft ook geen betoog dat de gedachte aan monopolisering van het buitenkerkelijke volksdeel geheel vreemd is aan en wezenlijk in strijd met de humanistische opvattingen.

De strijd om gelijkgerechtigdheid van humanistische zijde gevoerd, kan slechts beogen op verschillende terreinen een einde te maken aan de feitelijke monopoliepositie der godsdienstige verzorging ten aanzien van de buitenkerkelijken, die daar niet van gediend zijn.

Opdrachten

- Bent U in de praktijk dominé's of pastoors tegengekomen die een moderne opvatting van godsdienstige verzorging huldigden; wat beschouwden zij als de kern van hun godsdienstig geloof; kunnen wij van hun methodiek het een of ander leren?
- Kan er ook sprake zijn van humanistische 'woord'-verkondiging; is er een humanistisch 'woord' of zijn er humanistische 'woorden'; hebt U ervaringen opgedaan met de 'verkondiging' van humanistische levenswaarden; in hoeverre doen ze recht aan de humanistische beginselen?

1.3 Dienst geestelijke verzorging

Het Humanistisch Verbond heeft een 'Dienst Geestelijke Verzorging' opgebouwd, die de volgende takken omvat:

- Plaatselijke Geestelijke Raadslieden (P.G.R.).
- Ziekenhuisbezoekers(sters).
- D.U.W.-Raadslieden
- Gevangenis-Raadslieden.
- Overige Raadslieden.

De beide laatste groepen zijn nog niet tot ontplooiing gekomen; onder 'overige raadslieden' vallen de raadslieden voor Gerepatrieerden ('Indische Nederlanders'), Maatschappelijk Onaangepaste Gezinnen (M.O.G.), kampen Vorming Buiten Schoolverband (V.B.S.), Massa jeugdwerk, en bijzondere instellingen.

De belangen der militairen worden door het Humanistisch Thuisfront behartigd, voorzoveel de geestelijke verzorging betreft in nauw overleg met het Humanistisch Verbond.

De Stichting Bureaux voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden (B.L.G.), in het leven geroepen door Verbond en Humanitas, onderhoudt eveneens nauw contact met het Verbond omtrent de raadslieden aan deze bureaux. De algemene leiding van de geestelijke verzorging berust, onder verantwoordelijkheid van het hoofdbestuur, ziekenhuiswerk. Ook het rapport 'Stijlvorming' (afgedrukt in de 'Handleiding voor gemeenschapsfunctionarissen') wijst een aantal taken aan waarmee als regel de P.G.R.'s zich zullen belasten.

De algemene leiding van de geestelijke verzorging berust, onder verantwoordelijkheid van het hoofdbestuur, bij de Commissie Practisch Humanisme, samengesteld, behalve uit een secretaressen en enkele gedelegeerden, uit hoofden der verschillende takken van dienst. Voor researchwerkzaamheden en scholing kan de commissie een beroep doen op het Humanistisch Centrum 'Mens en Wereld', in het leven geroepen door de gezamenlijke humanistische organisaties. De werkerterreinen der verschillende takken van dienst, die in verschillende documentatiebladen van het Humanistisch Verbond nader worden behandeld, zijn in het kort als volgt te omschrijven:

1. Plaatselijke Geestelijke Raadslieden.

Zij vormen de kern der g.v. in het vrije maatschappelijke leven. Tevens kunnen zij belast worden met de nazorg voor cliënten van de overige diensten. Hun functie heeft ook een sterk organisatorische zijde: zij leggen contacten met officiële instanties en bouwen het plaatselijk apparaat der geestelijke verzorging op. Zonodig en desgewenst verlenen zij bijstand aan de geestelijke verzorgers in het ziekenhuiswerk.

2. Ziekenhuisbezoekers(sters).

De g.v. in ziekenhuizen beperkt zich in hoofdzaak tot regelmatige bezoeken en eenvoudige gesprekken. Ook worden vaak kleinere diensten bewezen. Daar meer dan eens ook komen de ziekenhuisbezoekers voor de taak te staan echte geestelijke verzorging te verlenen; ook is het voorgekomen dat een ziekenhuisbezoeker uitgenodigd werd een grafrede te houden. De mogelijkheid van ziekenbezoek hangt af van de medewerking der ziekenhuisdirecties en van de bekendheid die deze tak van dienst plaatselijk verworven heeft.

3. Raadslieden in kampen, gevangenissen, leger, enz.

Hier treedt een bezoldigd raadsman (tevens hoofd van dienst) op, bijgestaan door een groot aantal vrijwillige medewerkers (in de D.U.W.-kampen circa 20). Voor het gevangeniswezen is een departementale adviescommissie voor de buitenkerkelijke geestelijke verzorging ingesteld, waarmee de humanistische dienst contact zal hebben te onderhouden. Ten aanzien van het leger wordt onderscheiden: g.v. in het leger (nog niet toegestaan), g.v. in militaire huizen, en g.v. in de vorm van (driedaagse) vormingsbijeenkomsten (officieel: ethische welzijnsverzorging).

N.B. De term 'welzijnsverzorging' omvat feitelijk het gehele terrein der geestelijke, maatschappelijke en juridische bemoeienissen met militairen.

Opdrachten

- Hoe kan naar U meent de P.G.R. meewerken aan echte gemeenschapsvorming in het Verbond; stelt U eens een programma van werkzaamheden voor de P.G.R. op; hoe stelt U zich zijn taak voor ten aanzien van de individuele leden?

- Kunt U enige gedragsregels opstellen voor de humanistische ziekenhuisbezoeker; tracht U zich eens voor te stellen over welke onderwerpen een zieke met een bezoeker zou willen praten.

- Aan welke uiterlijke voorwaarden moet naar Uw mening een D.U.W.-raadsman voldoen: kleding, wijze van uitdrukken, omgang met de arbeiders; tracht U een voorstelling te maken van het 'huishoudboekje' van en D.U.W.-arbeidersgezin.

1.4 Bureaux voor levens- en gezinsmoeilijkheden

Naast de werkzaamheden van de P.G.R.'s van het Humanistische Verbond, en van de M.W.'s van Humanitas (spreekuren), is er grote behoefte aan goed ingerichte bureaux voor hulp in een humanistische sfeer aan cliënten wier moeilijkheden vooral op het psychisch-sociale terrein liggen. Het betreft hier dus cliënten waarbij het niet allereerst gaat om geestelijke levensproblemen, al spelen die meestal ook wel een rol, maar wier moeilijkheid om hun plaats in gezin (huwelijk) en samenleving te vinden vooral wordt veroorzaakt door psychische factoren, die vaak pas in ernstige levensomstandigheden ten volle aan het licht treden. Het ligt voor de hand, dat de grens tussen de hier bedoelde gevallen en de normale g.v. niet scherp te trekken valt, terwijl er ook vaak aanknopingspunten zijn met het gewone m.w.

Om in deze behoefte te voorzien is door het Humanistisch Verbond en Humanitas tezamen de Centrale Stichting voor Bureaux voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden op Humanistisch Grondslag in het leven geroepen. Onder leiding van deze Centrale Stichting worden Plaatselijke Stichtingen gevormd door samenwerking van de plaatselijke gemeenschappen (afdelingen) der beide organisaties.

De plaatselijke besturen verrichten de werkzaamheden niet zelf, maar stellen daartoe een aantal deskundigen aan, die werken volgens de richtlijnen der Nationale Federatie voor Geestelijke Volksgezondheid. De leiding van een bureau berust dan ook bij de deskundigen die in teamverband optreden. Zulk een team bestaat in het algemeen uit drie personen, te weten een sociale werkster, een psychiater en een geestelijk raadsman. Op die wijze zal een mogelijkheid van nauwe en vruchtbare samenwerking ontstaan tussen drie

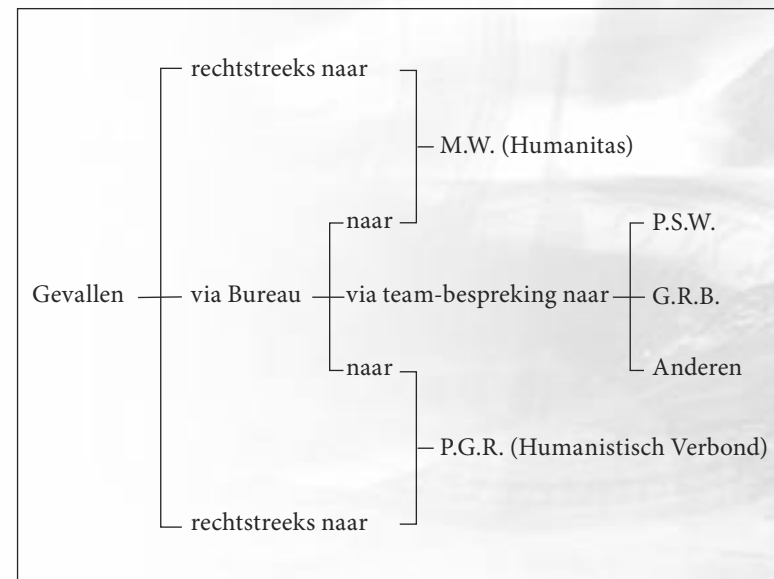
humanistisch gezinde werkers. Daarbij wordt de onderlinge taakverdeling ongeveer als volgt gedacht:

1. Als sociale werkster treedt zo mogelijk een Psychiatrisch Sociaal Werkster op (P.S.W.) of een sociaal werkster die een nadere psychiatrische oriëntering heeft verkregen. Zij houdt het spreekuur van het bureau en voert de administratie der gevallen. Zij kan de algemene en sociale achtergrond van elk geval peilen en dient te schiften tussen gevallen die verwezen moeten worden naar het gewone maatschappelijke werk of de gewone geestelijke verzorging, en typische gevallen voor het bureau, die zij ook veelal, na overleg in het team, zelfstandig zal behandelen.
2. De psychiater is vóór alles de deskundige op medisch-psychologisch gebied. Hij geeft aan welke gevallen een medisch karakter dragen en dienovereenkomstig behandeld moeten worden, terwijl zijn advies omtrent de behandeling der overige gevallen op medisch-psychologisch gebied voor de sociale werkster en de geestelijke raadsman doorslaggevend moet zijn. Als echter een zuiver psychiatrische behandeling nodig geacht wordt, zal veelal een andere medische instantie ingeschakeld worden; de psychiater van het bureau behandelt de bureaugevallen bij voorkeur niet zelf.
3. De geestelijke Raadsman van het Bureau (G.R.B.) heeft als bijzonder werkterrein de problemen die typisch op het gebied der g.v. liggen, voorzover de betrokken cliënten zich via de bureaux aanmelden. Niet minder belangrijk is echter zijn taak als lid van het team, waarin hij vanuit zijn levensovertuiging zijn zienswijze op de problemen geeft. Het is natuurlijk denkbaar, dat de G.R.B. in een plaats tevens P.G.R. is, maar als regel zal er behoefte wezen aan twee afzonderlijke functionarissen. Het spreekt vanzelf, dat ze in dat geval nauw contact zullen houden en van elkaars ervaringen zullen profiteren.

Opmerkingen

1. Hoewel in het voorafgaande de taken van de drie functionarissen afzonderlijk omschreven zijn, is het kenmerkende van hun teamverband natuurlijk, dat zij gezamenlijk overleggen en gezamenlijk het bureau doen functioneren. Van een scherpe afgrenzing zal dus juist geen sprake zijn.

2. Schema van de plaatselijke werkverdeling:

Opdrachten

- Wat vindt U de voor en nadelen van het werken in teamverband, zoals bij de bureaux geschiedt; welke eisen van inzicht, belangstelling en karakter moeten in het bijzonder aan een G.R.B. gesteld worden; welke betekenis kan geestelijke verzorging ook voor cliënten met psychologisch-sociale moeilijkheden hebben?

1.5 Organisatorische verhoudingen

G.v. heeft direct te maken met het wel en wee van levende mensen. Het is daarom noodzakelijk dat waarborgengeschapen worden om te voorkomen dat het werk op niet geheel verantwoorde wijze geschiedt. Teneinde de kans op ontsporingen tot een minimum te beperken erkent het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond slechts raadsliden die door, of in overeenstemming

met dit hoofdbestuur zijn aangesteld. Voor de ziekenhuisbezoekers zijn de gemeenschappen gemachtigd tot aanstelling over te gaan; P.G.R.'s worden door H.B. en gemeenschappen gezamenlijk aangesteld; raadslieden in overheidsverband worden door het hoofdbestuur voorgedragen of benoemd. Al deze benoemingen en voordrachten geschieden steeds na ingewonnen advies van de Commissie Geestelijke Verzorging. Raadslieden bij het gevangeniswezen en in het leger (deze laatsten voorgedragen voor het Thuisfront) zijn opgenomen in de ambtelijke hiërarchie, die in de arbeiderskampen niet.

De raadslieden brengen bovendien regelmatig rapport uit aan de verschillende hoofden van dienst, die deze rapporten zoveel mogelijk met de betrokken raadslieden bespreken. Over de wijze van rapporteren en de betekenis die overgedragen. Op deze wijze kunnen ook bij deze instellingen redelijke waarborgen van bevoegdheid worden gegeven. De rapporten van de raadslieden bij de Bureaux worden besproken in de team-vergadering.

De aanstelling van raadslieden door of vanwege het hoofdbestuur heeft tevens nog een bijzondere betekenis met betrekking tot het beroepsgeheim van de raadsman. Dat dit beroepsgeheim in morele zin bestaat, kan niet voor ernstige bestrijding vatbaar zijn: de raadsman is onvoorwaardelijk gehouden alle wetenschap die hem als zodanig ter kennis is gekomen volstrekt voor zich te houden, behoudens eventueel overleg met deskundigen die eveneens door beroepsgeheim gebonden zijn. Van deze morele verplichting kan hij op geen enkele wijze door wie dan ook ontslagen worden.

De juridische erkenning van deze morele plicht staat echter vooralsnog niet vast, al zijn er goede gronden om het verschoningsrecht voor de raadsman ook als juridisch gefundeerd te beschouwen. Daartoe is het echter niet zonder belang, dat de raadsman een al of niet bezoldigde, erkende, organisatorische functie bekleedt. De aanstellingsbrief is daarvan het bewijs. Intussen spreekt het vanzelf, dat de simpele aanvaarding van de functie van geestelijk raadsman, de bereidheid inhoudt ter bewaring van het beroepsgeheim zonodig langdurige gijzeling te ondergaan. Dat hij daarbij op alle morele, juridische en, voor zoveel mogelijk, ook materiële steun kan rekenen, hoeft geen betoog.

1.6 De ontmoeting met de cliënt

Ieder mens leeft strikt genomen in zijn eigen wereld. Wanneer bijvoorbeeld twee mensen bij elkaar zijn, waarvan de één hard aan het werk is en de ander zit te 'dromen', dan beleven ze een 'verschillende' tijdsduur. Als de klok een half uur later aanwijst zal de eerste verwonderd merken dat er 'pas' een half uur om is, terwijl de tweede zich er over verbaast dat het 'al' zo laat is. Het omgekeerde kan zich trouwens ook voordoen. Maar in elk geval blijkt dat de (klokke)tijd niet gelijk aan de duur der beleving. Die is voor elk verschillend. En zo is de hele wereld voor ieder mens anders. Maar als voor een korte spanne tijds de werelden van twee of meer mensen gaan samenvallen, doordat ze proberen vanuit dezelfde belevings sfeer te leven, dan is er sprake van een ontmoeting in de volle zin van het woord. Om de medemens werkelijk te benaderen zal de G.R. zich een wereld moeten ontwerpen, die in wezen gelijk is aan de wereld van de cliënt. In feite is dit zijn moeilijkste en uiteraard nooit volkomen te vervullen taak.

Maar de benadering van de medemens is niet alleen afhankelijk van de innerlijke bereidheid tot aanpassing aan diens belevingswereld, in vele gevallen komt er behalve mensenkennis ook een belangrijke hoeveelheid psychologisch inzicht bij te pas. Een zo grote hoeveelheid dat soms alleen de psycholoog of de psychiater daarover beschikt. Daarom zal de G.R. vaak diens advies moeten inroepen, niet alleen om zijn eigen energie niet te verspillen, maar vooral ook in het belang van de cliënt, die in dat geval bij deskundig ingrijpen meer gebaat is, dan bij het 'menselijk' contact met de G.R. Maar de moeilijkheid is om deze gevallen te leren onderscheiden. De P.S.W. is op dat gebied geschoold, maar de G.R. (nog) niet. In elk geval zal de G.R. op zijn hoede moeten zijn bij allerlei soorten van 'rechtszoekers' (hoor ook de andere partij), 'opstandigen' (als er geen aanwijsbare reden voor is), mensen die menen altijd de 'dupe' te zijn, 'ijdeluiten' (die altijd op zichzelf terugkomen), 'aanstellers' (klachten over hoofdpijn, maagpijn, duizelingen, moeheid, enz.), en 'zwakkelingen' (duurzame onmacht enige concrete taak te aanvaarden).

Veelal zal de hulpzoekende 'overspannen' zijn. Vaak weet hij dat dan zelf. Overleg met een psychiater of P.S.W. is dan noodzakelijk. En overal waar men stuit op overdreven optreden ('komediespelen'), abnormale angsten (pleinvrees), op zinloze of dwaze handelingen ('omdat men het niet laten kan') is zelfstandig ingrijpen kwakzalverij. Onder geen beding zal de G.R. handelen zonder overleg met psychiater of P.S.W. in de volgende

gevallen: de cliënt is zonder afdoende reden duurzaam teneergeslagen en niet op te vrolijken, of hij is doorlopend ongemotiveerd prikkelbaar, geheel ongeremd, ofwel afwisselend teneergeslagen en uitbundig; in andere gevallen is hij voortdurend verward, of lijdt hij aan vervolgingswaan of groothedswaan ('uitvinders'), ofwel al zijn geestelijke functies schijnen ontworicht. In al deze gevallen zal de hulpzoekende als regel geen ziekteinzicht bezitten.

Met de verwijzing naar de psychiater is de taak van de G.R. echter niet steeds afgelopen. Het is uit een oogpunt van geestelijke verzorging niet zinloos aandachtig te luisteren naar iemand die van wie geen mens geloven wil. dat hij werkelijk Mussolini is. Men helpt hem wel degelijk, ook al kan men hem niet 'helpen', mits men de vereiste rust, toewijding en wijsheid daarvoor kan opbrengen en de adviezen van de psychiater nauwlettend in acht worden genomen. Dit blijft ook van kracht in al die gevallen, waar helemaal niet gesproken kan worden van duidelijk 'gestoorde' cliënten, maar waarbij toch ook psychische moeilijkheden meespelen, zoals toch eigenlijk met een zeer klaar moet komen. Het is de taak van de raadsman om, zich werkelijk openstellend voor het mysterie 'mens', te trachten in grote schroom de menselijkheid die zich daarin openbaart te verstaan, en dienend behulpzaam te zijn bij de realisering daarvan.

Overigens stelt ook de g.v. van normale cliënten nog genoeg eisen, die van de G.R. de inspanning van al zijn vermogens vergen. Hier worden ze schematisch in een tweetal punten samengevat, die vooral betrekking hebben op de houding van de G.R. in de praktijk der g.v.:

1^e G.V. in humanistische zin baseert zich op het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt. De cliënt is niet een onmondige, die door ons even in het rechte spoor geholpen zal worden, maar een volwassen mens, die hoe verward, verdwaald, of verdorven misschien ook, zelf voor zijn leven verantwoordelijk is en daar zelf mee klaar moet komen. Het is de taak van de raadsman om, zich werkelijk openstellend voor het mysterie 'mens', te trachten in grote schroom de menselijkheid die zich daarin openbaart te verstaan, en dienend behulpzaam te zijn bij de realisering daarvan.

2^e G.v. vraagt een beroepsmatige benadering (professionally regarding) waarbij de vervulling van de taak de voorrang heeft boven de eigen gevoelens en opvattingen. Beroepsmatige benadering betekent niet zozeer een verstandelijk geschoolde aanpak, als wel een gelijkmatige, eerbiedigende

toewijding aan iedere cliënt of mogelijke cliënt. Het vraagt te leren helpen zonder er iets voor terug te eisen, noch in de vorm van dankbaarheid of erkenning, noch in de vorm van aanvaarding van onze levensvisie of levenshouding. Het vraagt de systematische ontwikkeling van een beroepsmatig ik (professional self).

Opdrachten

- Kunt U enige voorbeelden beschrijven van mensen die in een lichte graad enkele van de beschreven psychische storingen vertonen?
- Kent U opvoeders, gekenmerkt door een 'bewogen onbewogenheid', zoals boven beschreven; hoe reageert de omgeving daarop? En hoe komt het dat zo vele opvoeders die houding niet bezitten?

II. METHODEN DER GEESTELIJKE VERZORGING

De arbeid van de raadsman zal gewoonlijk ingeleid worden óf door een groeps gesprek (kampen e.d.), óf door een individueel onderhoud (P.G.R.). Ook het groeps werk zal overigens veelal leiden tot individueel contact en gaat dan over in de eigenlijke zielszorg. De g.v. valt derhalve te onderscheiden in het groeps werk en het 'individuele'-werk. Daarbij kan de g.v. groot profijt trekken van de inzichten die in de overeenkomstige vormen van m.w. verworven zijn. Zo zullen — schematisch — achtereenvolgens aan de orde moeten komen: groeps werk, discussietechniek, verslagetechniek, de individuele zorg en de gesprekstechniek.

2.1 Groeps werk

Als hier van groepen gesproken wordt, dan denke men aan kleine, overzichtelijke groepen, waarvan de leden elkaar persoonlijk kennen of gemakkelijk kunnen leren kennen (face-to-face-groups), zoals die bijvoorbeeld voorkomen op de 'kamers' in de D.U.W-kampen. De raadsman — gesteund door zijn beroepsmatige benadering — treedt onbevreesd voor de groep, zegt kort wie hij is en namens wie hij komt, en geeft het doel van het gesprek aan: desgewenst met elkaar wat gedachten uit te wisselen over onze kijk op het leven. Daarna krijgen eventueel de leden van de groep gelegenheid zich kort voor te stellen (vooral in gevallen dat ze elkaar niet kennen). Aan het einde van iedere bespreking vindt een korte samenvatting plaats: waarover hebben we gesproken; hebben we er iets aan gehad? De raadsman houde bij het groeps werk drie algemene beginselen in het oog:

1° Leidersbehoefte. In iedere groep bestaat behoefte aan leiding: temeer naarmate het niveau van de groep lager is. Tegelijkertijd is er echter ook een sluimerende neiging tot verzet tegen de leiding, en dit temeer naarmate de leiding autoritair is. De raadsman moet beginnen op het niveau van de groep: eventueel dus door in democratische geest enige leiding te geven. Gaat hij hierin te ver dan zullen rebellerende elementen tegenleiding trachten te geven; is de verhouding juist, dan zullen ze dat wel proberen, maar geen kans krijgen. Op den duur wordt de raadsman meer helper dan leider: de eerste onder zijns gelijken.

2° Het gaat om de gehele mens. D.w.z. het gaat bij geestelijke verzorging niet alleen om ideeën en uitgesproken opvattingen, maar om alles wat de mens meebrengt aan achtergrond en gevoelens, zorgen en verlangens. Niet wat in feite gezegd of gedaan wordt is beslissend, maar de ontwikkeling der persoonlijkheden en der tussenmenselijke verhoudingen in de groep. Het gesprek dient niet zozeer om een 'conclusie' te bereiken, maar

Opdrachten

- Hebt U wel eens een rebellerende groep meegemaakt; wat voor typen namen dan de leiding van het verzet; en wat voor typen steunden de leiding in zo'n geval meestal; hoe ligt dit alles bij een aangepaste leiding?
- Heeft U wel eens nauwkeurig gadeslagen, hoe de gevoelens een groeps gesprek of groepsactiviteit beheersten; kon U ook een ontwikkeling der gevoelens en een uitbalancering van de groep waarnemen?
- Heeft U wel eens opgemerkt dat gedragingen uiting gaven aan in wezen heel andere gevoelens dan ze aanvankelijk zouden doen vermoeden; heeft U ook wel eens een 'genezende' werking van de groepsactiviteiten waargenomen; is dit ook van toepassing op de officiële leider van de groep zelf?

2.2 Discussietechniek

Al zal de G.R. zich voor de aanvang van een discussie een idee trachten te vormen van de globale gang van het gesprek, zo eist de eerbiediging van de groep en zijn leden niettemin, dat hij er zich voor wacht krampachtig te streven naar een van te voren uitgestippelde 'conclusie'. Het gaat immers niet om de conclusie, maar om de activering van de groep. Ieder onderwerp dat de groep belang inboezemt kan daartoe dienen; meestal zullen dus vragen uit het dagelijks leven van de groep of de leden daarvan onderwerp van gesprek zijn. Meestal verdient het voor dit soort gesprekken aanbeveling de onderwerpen uit de groep zelf te laten voortkomen. Soms zal de G.R. een gesprek uitlokken door een vraag in het midden te werpen ('Hebben jullie in

de krant gelezen'); een andere maal zal een ter tafel gekomen onderwerp bij afspraak worden uitgesteld om een volgende keer weder besproken te worden. In de reeks der opeenvolgende gesprekken zullen daarbij in het algemeen drie fasen te onderscheiden zijn, die — hoewel in de werkelijkheid niet scherp afgetekend — hier toch achtereenvolgens behandeld zullen worden.

1° Inleidende fase: ledere 'vreemde', dus ook de G.R. wordt in het algemeen ontvangen met een zeker wantrouwen. Vooral naarmate de gang van het gesprek de deelnemers voor innerlijke moeilijkheden stelt, zal de weerstand die dat opwekt, zich richten op de gespreksleider. De hieruit voortvloeiende agressie zal hij met beroepsmatige gelijkmoedigheid opvangen. Hij zal soms waarnemen dat hij zelfs letterlijk een geïsoleerde plaats krijgt. De groep gaat intussen een duidelijke 'structuur' vertonen: negatieve en positieve elementen tekenen zich ten opzichte van elkaar af, in beide groepen komt terughouding ten opzichte van de leider en aansluiting bij de leider voor. Hiermee wordt de volgende fase ingeleid.

2° Bindingsfase: Onder 'binding' wordt hier verstaan het ontstaan van de gevoelens van verbondenheid met de G.R. en tussen de leden van de groep onderling. Deze gevoelens kunnen zowel aanvaardend als verwerpend zijn, en zelfs alle twee tegelijk. Dat neemt niet weg, dat zo toch de groep geleidelijk aan tot een éénheid wordt. De aankondiging van dit proces is veelal te vinden in het toenemen van de onderlinge verdraagzaamheid. De binding maakt nu een meer volledig contact mogelijk. Nu kan de raadsman ook hogere eisen stellen aan het gesprek en geleidelijk aan meer bewust levensbeschouwelijke elementen invoeren. Een bruikbare techniek is hierbij het spelen van rollen, hetzij door de leden van de groep onderling, hetzij door de leider en de leden tezamen: bijvoorbeeld discussie tussen een humanist en een nihilist, tussen een communist en een democraat, enz. Het spel-element veroorlooft diep op het onderwerp in te gaan, zonder er zich voor het uiterlijk mee te vereenzelvigen.

3° Afrondingsfase: het begrip afronding dient niet al te letterlijk genomen te worden. Er kan op hoger niveau een nieuwe gesprekkenreeks begonnen worden. Vaak ligt een nieuwe groepering van de gespreksdeelnemers voor de hand. Ook kunnen van tijd tot tijd praatavonden worden georganiseerd voor belangstellenden uit verschillende groepen, waarin weer wat dieper op bepaalde vragen kan worden ingegaan. Soms zullen uit het groepswerk individuele contacten voortkomen (trouwens ook al in een eerdere fase).

In elk geval zal de G.R. voor de groep als zodanig de binding geleidelijk aan moeten losmaken door alle nadruk te leggen op het op eigen benen staan. Tot de afronding behoort ook een duidelijke samenvatting van de discussies en een

Kunt U in Uw groep een hiërarchie van 'rollen' opmerken: leider, opposant, komiek, ster, nestvogeltje, zwart schaap, enz. Valt er in de loop van de tijd een herstructurering waar te nemen; hoe hangt deze samen met de ontwikkeling van de groep?

Heeft U bij een groep de drie besproken fasen wel kunnen opmerken; kunt U voor elk van die fasen nog meer kenmerken noemen dan de hier besprokene; kent U wel groepsleiders die verzuimen de binding los te maken; wat voor gevolgen heeft dit?

2.3 Aantekening over grotere groepen

Bij het bezinningswerk in groepen blijkt soms de wenselijkheid van een groepsdiscussie in groter verband dan bij het voorgaande voor ogen heeft gestaan. Uiteraard kan de G.R. daarbij niet in zo nauw contact tot de deelnemers treden. Toch kunnen discussies in grotere groepen een belangrijk middel bij het bezinningswerk zijn, mits de juiste vormen worden toegepast. De twee belangrijke methoden daartoe zijn:

1e De sectiediscussie: De groep wordt ingedeeld in secties van 6 tot 10 deelnemers. ledere sectie heeft een voorzitter, die een moeilijke taak heeft en daarom vaak van tevoren wordt aangewezen (vooral bij groepen op niet al te hoog niveau). Hij leidt de besprekingen (al of niet aan de hand van te voren opgestelde vraagpunten), moedigt de bedeesden aan en remt de veelpraters, geeft van tijd tot tijd een zeer korte samenvatting, maar spreekt zelf overigens weinig. De secties kiezen ieder een rapporteur die in een algemene zitting verslag uitbrengt van het besprokene. Daarna kan nog een algemene discussie volgen.

Voordeel: Iedereen komt aan het woord en is daardoor veel meer geïnteresseerd.

Nadeel: De verslagen geven soms een weinig geschakeerde weergave van de discussies.

2e De forumdiscussie: Uit de groep worden 2 tot 4 leden gekozen, die voor het front van de groep een bepaald onderwerp bespreken. Ook hierbij kan een voorzitter (eventueel de G.R.) leiding geven aan de discussie. Als leden van het forum worden een enkele maal ook buitenstaanders aangetrokken. In elk geval dienen ze de schakeringen van de groep te vertegenwoordigen. Deze methode kan ook gecombineerd worden met de vorige; dan volgt de sectiediscussie op de forumdiscussie, eventueel weer besloten door een algemene gedachtenwisseling.

Voordeel: de forumdiscussie kan interessanter zijn.

Nadeel: de groep als geheel is er veel minder bij betrokken.

Bij beide methoden kan de discussie ingeleid worden door de G.R., die aan het slot ook een korte samenvatting kan geven. Ook kan een inleiding van een deskundige op deze wijze bediscussieerd worden. Misverstanden en afdwalingen kunnen al in de secties gecorrigeerd worden en de groep is beter op de discussie met de inleider voorbereid.

2.4 Aantekening over bezinningsbijeenkomsten

Naast de individuele zorg en het groepswerk, spelen in de humanistische g.v. de bezinningsbijeenkomsten een belangrijke rol. Daarbij dient men zich van enkele gezichtspunten rekenschap te geven, die hieronder puntsgewijs volgen.

Aankleding

- a. Een bezinningsbijeenkomst dient bij voorkeur plaats te vinden in een stijlvolle omgeving. Een eenvoudige, goed verlichte ruimte met een enkele vaas bloemen zal zeer voldoen.
- b. Bij een bezinningsbijeenkomst hoort geen bestuurtafel, compleet met groen kleed, voorzittershamer en bestuur. Een lessenaar of klein tafeltje voor de spreker is voldoende.
- c. Men vermijde de vergaderingsstijl: Als een opening onvermijdelijk is, kan volstaan worden met een korte aankondiging van de gang van zaken; een voorzitter is verder niet nodig; bedanken van medewerkers is storend.

d. Zo mogelijk zorg men voor omlijsting door muziek of voordracht, die wel stijlvol dient te zijn.

e. De opeenvolging van omlijsting en toespraak dient zonder verdere aankondiging, vlot en geruisloos te geschieden. Geen verzetten van stoelen en instrumenten, en zo weinig mogelijk geloop.

Toehoorders

- a. Men kan de bijeenkomst het beste aanspreken met 'vrienden' of 'aanwezigen'; liever niet met 'dames en heren' en zeker niet met 'vergadering'.
- b. Een bezinningsbijeenkomst dient gericht te zijn op de geest en hart; het gaat daarbij vooral om de bezinning op de motieven en verlangens, die onze levensovertuiging bepalen.
- c. Uitgangspunt moeten de dagelijkse moeilijkheden en de actuele vragen zijn, waarvan de humanistische gedachten kunnen worden vastgeknoopt.
- d. Een toespraak is altijd een dialoog met de toehoorders; kijk de mensen aan en tracht hun reactie te doorgronden; goed spreken is een kwestie van persoonlijke inzet.
- e. Na een bezinningstoespraak vindt als regel geen discussie plaats; tracht dus typische twistpunten te vermijden of anders met hun voor en tegen te behandelen.

Opzet

- a. Een bezinningsbijeenkomst moet niet langer duren dan een uur. Een enkelvoudige hoofdgedachte moet het thema zijn. Geef U nauwkeurig rekenschap van wat U in één uur bereiken wilt en houdt daaraan voortdurend vast.
- b. Bedenk dat de gewone toehoorder niet over theoretische of historische kennis beschikt. Het weinige, dat op dit gebied onvermijdelijk is moet gegoten worden in de vorm van concrete voorbeelden, aanschouwelijk verteld. c. Vermijd als regel vreemde woorden, moeilijke citaten en cijfers. Spreek in enkelvoudige zinnen. Geef iedere gedachte zijn begrijpelijkste vorm. Streef niet naar een volledige, maar naar een in de kern juiste formulering.

- d. Verwaarloos het anecdotische element niet. Een klein voorval, een halve bladzij uit een goede roman, niet te moeilijk, doet soms wonderen.
- e. Zorg voor een overzichtelijke, schematische bouw. Het is niet voldoende, dat de toehoorders een toespraak kunnen begrijpen, maar ze móeten U begrijpen. Overweeg een pakkend slot.

2.5 Verslag en supervisie

De betekenis van het verslag is, dat het de meest doelmatige methode is voor de noodzakelijke zelfcorrectie van de G.R. Daarbij speelt de supervisie een belangrijke rol. Een supervisor is een ervaren deskundige, die door de G.R. in vertrouwen wordt genomen om zijn verslagen mee te bespreken. Veelal zal het betrokken hoofd van dienst als zodanig willen en kunnen optreden. Meer dan welke theoretische en vooral schriftelijke scholing ook zal de supervisie kunnen bijdragen tot de juiste houding van de G.R. Men bedenke daarbij wel, dat gelijksoortige reacties tussen G.R. en supervisor kunnen optreden als eerder voor de leden van een groep besproken zijn. Hoofdzaak is dat G.R. en supervisor beiden doordrongen zijn van de waarheid, dat slechts de eigen activiteit van de G.R. hem geschikter voor zijn taak kan maken.

Een verslag van een groepsgesprek dient zich niet te verliezen in uiterlijkheden. Het gaat om de dynamiek van de groepsdiscussie en de verhouding tot de leider. Wie doet met wie wat en waarom? Hoe worden de conflicten met de officiële leider opgelost? Welke achtergronden komen daarbij bloot? Dergelijke verslagen vormen - ook zonder supervisie - uiterst waardevol materiaal voor de latere individuele contacten. Daarbij zij nogmaals beklemtoond, dat het er niet om gaat anderen te be-psychologiseren, maar een inzicht te krijgen in de eigen reacties op de groep en de afzonderlijke deelnemers, die bij de leider onwillekeurig gevoelens van sympathie en antipathie zullen oproepen. Daarbij zullen ook de tussenmenselijke verhoudingen van de groepsleden onderling en tussen deze en de leider, met al zijn verdiensten en tekorten, zeer veel duidelijker kunnen worden. Aldus zal de dienende functie van de G.R. eerst ten volle tot zijn recht kunnen komen.

Opdrachten

- **Maakt U — voorzover Uw tijd dat toelaat — enige uitvoerige verslagen van Uw besprekingen; later kunt U met korte aantekeningen volstaan; nog later misschien met korte analyses uit het hoofd.**

2.6 De individuele zorg

Ook de individuele zorg is gericht op de gehele mens, al zal vaak een concreet probleem uitgangspunt van het gesprek zijn. Wederom gaat het daarbij niet alleen om ideeën en uitgesproken opvattingen, maar om alles wat daarachter leeft aan gevoelens, zorgen en verlangens. Ook hier is een inleidende, een bindings- en een afrondingsfase te onderscheiden, gekenmerkt door agressie (weerstand), binding en losmaking. Ook hier is het weer het autoritaire optreden dat de agressie versterkt, de binding bemoeilijkt en de losmaking soms verhindert. De G.R. zal er dan ookgedurende de gehele loop der besprekingen naar moeten streven, zich te doordringen van de fundamentele gelijkwaardigheid der beide gesprekpartners. Dit kan zeer goed — en moet ook — samengaan met de volledige aanvaarding van het ‘anderszijn’ van de ander, ook zonder dat men de indruk wekt het met diens opvattingen of gedragingen altijd eens te zijn.

Uiteraard draagt de G.R. steeds de verantwoordelijkheid voor de gang van het gesprek. In die zin is hij de helperleider. Zijn ‘vakbekwaamheid’ bestaat daarin, dat hij zijn werktuig beheerst. En dat werktuig is niet de cliënt, ook niet de kennis of de welbespraaktheid van de G.R., maar diens eigen persoonlijkheid. Die is het middel om de relatie met de cliënt tot stand te brengen en.... te onderhouden. Pas wanneer hij zichzelf kent en beheerst, en beschikken kan over dit ‘beroepsmatig ik’, zal hij kunnen voorkomen, dat zijn eigen problemen en reacties de relatie met de cliënt gaan overwoekeren. Dan zal hij de relatie — vooral in de bindingsfase — kunnen benutten om in de cliënt ‘de krachten te activeren die hem in staat zullen stellen op den duur zelfstandig een levensvisie te hanteren waardoor hij met zijn gehele zijn betrokken raakt op al zijn bestaansverhoudingen’. D.w.z. waardoor hij zijn plaats vindt in het bestaan.

Dit 'benutten' mag echter niet opgevat worden als een 'foefje', dat de G.R. in staat stelt alsnog zijn geldingsdrang of zijn behoefte aan sympathie bot te vieren, maar als een bescheiden intreden in de ontmoeting, waarbij een gezamenlijk wereldbeeld ontworpen wordt. Daarbij moet wel bedacht worden, dat er altijd een wisselwerking optreedt in de ontmoeting tussen levende mensen. Men zij dan ook voorzichtig met de gedachte dat de cliënt veranderen moet en men daarbij zelf onveranderd kan blijven. Intussen mag ook weer niet vergeten worden dat een ontmoeting altijd een gebeuren tussen twee personen is. Hoe dicht de G.R. de ander ook nadert, hij is die ander niet en kan ook niet doen alsof dat zo was, omdat hierdoor juist weer het helpende karakter van de g.v. verloren zou gaan. Allerm minst late de G.R. zich verleiden met de cliënt mee te praten of geëmotioneerd diens partij te kiezen. Daarmee zou hij evenzeer zijn taak verzaken als met het gendeel.

Wat de G.R. nodig heeft is een 'beroepsmatige benadering', gekenmerkt door gelijkmatige toewijding, onbeperkt geduld, en een vertrouwen in de altijd weer mogelijke doorbraak van het menselijke in de mens, maar ook en vooral, verwonderde belangstelling voor persoon en lot van de mens die keer op keer voor hem komt te staan. Iedere cliënt die zich tot hem wendt, is een mens die hulp nodig heeft. Elk falen verstaat de G.R. als een menselijke mogelijkheid, ook in hemzelf. En hij weet, dat voor velen ook het zeer moeilijke reeds mogelijk is, als er maar iemand is die gelooft, dat zij er toe in staat zijn. Hij verwacht geen dankbaarheid, noch bijzondere aanhankelijkheid; hij is niet ontgoocheld door de ongetwijfeld talrijke mislukkingen, noch geveleid door onverwachte successen; maar hij verricht zijn taak in het besef, dat die taak verricht moet worden, omdat mensen dikwijls zo onvoorstelbaar alleen staan in de moeilijkheden van het leven.

Opdrachten

- Tracht na te gaan waar in een bepaald gesprek de uitwisseling van gedachten overgaat in een discussie; hoe reageerden de gesprekspartners daarna; wat waren de bereikte resultaten?
- Kunt U in het alledaagse leven voorbeelden vinden van het hanteren van een relatie (chef en personeel; leerkracht en leerlingen; ouders en kinderen); wordt de relatie soms ook 'onzakelijk' gehanteerd; wat zijn op de duur de gevolgen?

2.7 Gesprekstechniek

Een gesprek tussen G.R. en cliënt kan uiteraard op verschillende manieren tot stand komen. Vanzelfsprekend zal de raadsman zich niet opdringen. In de D.U.W.-kampen, bezinningsweken, e.d. zal het persoonlijk gesprek veelal natuurlijk voortvloeien uit de groepsbespreking; ook in andere gevallen zal de cliënt zich dikwijls spontaan melden. Soms echter zal de G.R. voorzichtig aansporen tot een onderhoud, als hij de situatie rijp acht, vaak na lang en geduldig woordenstroom meestal op en vallen vaak lange stiltes in het gesprek. Slechts een enkele maal wordt de fase der welbespraaktheid overgeslagen en begint het gesprek ter stond met de moeizame fase, die veelal op de inleidende uiteenzettingen volgt. Door deze moeizame fase heen wordt gewoonlijk pas het stadium van de binding bereikt. Eerst dan is voor de G.R. het moment gekomen, dat vruchtbaar intreden in het gesprek mogelijk is. Het ligt voor de hand, dat een gesprek, met name in de tweede fase, voor alles rust nodig heeft: rust in de omgeving (een stil spreekkamertje is wel onontbeerlijk), en vooral innerlijke rust bij de raadsman (die zich geheel voor het gesprek moet kunnen 'losmaken'). Storing door derden is tijdens het gesprek uitermate hinderlijk, evenals een onrustige houding van de raadsman; haast om tot resultaten te komen evenzeer. Beter kan het gesprek afgebroken worden om later te worden hervat. Een gesprek van meer dan een uur is als regel voor beide partijen veel te uitputtend en daardoor onvruchtbaar. Ook moet nog bedacht worden dat de cliënt de belangstelling van de G.R. veelal afmeet naar de duur van het gesprek. Vandaar, dat een min of meer constante duur der gesprekken aanbeveling verdient. Drie kwartier is redelijk, ook al omdat beide partijen het tot dusver bereikte moeten kunnen overzien en ordenen.

Wat is het aandeel van de raadsman in het gesprek? Dat bestaat voornamelijk uit drie elementen: luisteren, vragen en antwoorden.

1e Luisteren.

Dit is een uiterst inspannende, toegewijde aandachtsbepaling bij de innerlijke bewegingen van de cliënt. Het is als het ware een scheppend meebeleven van wat de cliënt beweegt en wat hij in woorden slechts ten naasten bij uitdrukt. Daarbij is ook diens houding van belang: drukken zijn bewegingen (handen, gelaat) bij bepaalde uitingen grote emotionaliteit uit, aarzelt hij op bepaalde momenten, doet hij onverschillig, is hij actief, enz.? Luisteren doet de G.R. ook naar de stiltes in het gesprek, die soms wel vijf minuten kunnen duren.

Een dergelijke stilte kan een pauze betekenen van natuurlijke ontspanning en bezinning, maar ook van opgehoopte spanning, omdat de cliënt niet zeggen kan of wil wat hem bezighoudt. Dan moet de G.R. hem te hulp komen.

2e Vragen.

Dit kan dienen om zuiver zakelijke informatie te verkrijgen. Maar ook, in de fase der welbespraaktheid om voorzichtig tot wezenlijke zaken te komen. Het echte vragen heeft evenwel een andere functie. Het treedt vooral op in de moeizame fase en beoogt de cliënt behulpzaam te zijn, om tot helderheid te komen. Het verradt dat de G.R. actief geluisterd en.... begrepen heeft. Het wijst soms voorzichtig bepaalde mogelijkheden aan: 'Zou het niet kunnen zijn dat,....?' Een enkele maal stoot het dieper door: 'Waarom....?' Dit vragen is kort en weloverwogen; het maakt het gesprek vruchtbaar en helpt de gespannen stiltes (maar niet te vroeg) te doorbreken. Onnodig te zeggen, dat slechts een zeer beheerst en spaarzaam vragen de functie van het luisteren niet verstoort.

3e Antwoorden.

Ook dat kan weer betekenen zuiver zakelijk antwoorden op zuiver zakelijke vragen, maar ook hierbij is het echte antwoorden iets anders. Het is een reageren vanuit de volheid van onze levensovertuiging op de onuitgesproken vragen die door het gehele gesprek klinken. Het betekent eisen stellen en aansporen; het is zonder moralisatie of sentimentaliteit, levensmogelijkheden uitspreken van en voor de ander; het getuigt van een vervulling van het leven voor ieder mens, wat ook zijn omstandigheden zijn. Het is doordringen van het raadsel van het bestaan en van het besef dat niet de G.R. tenslotte verantwoordelijk is, maar ieder voor zichzelf, als drager van een menselijkheid die allen afzonderlijk te boven gaat. Dit antwoorden laat uiteindelijk meer vermoeden dan het zegt. Het 'geeft te denken'... en te doen. Het is beknopt en ter zake.

Opdrachten

- Hoe kan een cliënt kenbaar maken, dat hij een gesprek wenst; wat kan de betekenis zijn van een 'praatje', het lenen van een boek, en waaruit blijkt dat dan?

- Ontleed U eens een door U gevoerd 'gesprek'; welke rol speelde het luisteren, vragen en antwoorden, in de inleidende fase, de bindingsfase en de afsluitingsfase; welke vragen hebt U gesteld en wat bedoelde U er mee; welke antwoorden hebt U gegeven en wat voor opdracht lag daar in dit speciale geval in besloten?

- Hoe reageerde de cliënt op ieder van Uw vragen en antwoorden; afwerend, onverschillig, of aanvaardend; welke betekenis heeft het gesprek voor hem gehad?

Het is vanzelfsprekend dat met gemaakte verslagen altijd een grote vertrouwelijkheid moet worden betracht: ze zijn niet voor iedereen bestemd, mogen niet rondslingeren; de dossiers waarin ze thuishoren moeten voor onbevoegden (en dat is bijna iedereen!) niet toegankelijk zijn. Achtereenvolgens komen nu aan de orde: doel, vorm en inhoud van het verslag.

- In het eerste deel van deze les is reeds aangegeven, dat het verslag dient om zich rekenschap te geven van wat er gebeurde tijdens het gesprek. Bovendien gaat het vaak om een reeks gesprekken. Dan dient het verslag ook om vast te leggen wat er iedere keer behandeld werd (als steun voor het geheugen). Het kan ook zijn: dat vroeger of later het contact overgenomen moet worden door een ander. Het kan van groot nut zijn, dat die ander gegevens ten dienste staan van wat er tot nu toe gebeurd is.
- De vorm van het verslag is afhankelijk van het doel. Wil men zichzelf rekenschap geven van wat er gebeurd is in het gesprek, dan kan men het beste zo uitvoerig mogelijk het gesprek weergeven in de volgorde, waarin het plaats vond. Wil men er dan profijt van hebben, dan moet men daarna tot een min of meer samenvattende conclusie komen. Vaak wordt die niet op papier gezet. (Het kost zoveel tijd! Maar een rem is ook, dat het zo moeilijk is). Van tijd tot tijd is dat echter zeker nodig. Uitvoerige verslagen zijn voor een derde onleesbaar. Bij het maken van een overzicht (het woord zegt het al) gaat het er om overzichtelijk de gegevens te rangschikken. Het is dan nodig dat de G.R. het beschikbare materiaal eerst in zijn geheel op zich in laat werken. Een indeling in alinea's, onderstrepen van enkele belangrijke punten, maakt het lezen makkelijker. Een juist gebruik van het Nederlands is geen onbelangrijke zaak: een ander moet kunnen begrijpen,

wat bedoeld is. De vraag kan hierbij ook rijzen of men naar een persoonlijke of zakelijke weergave moet streven. Er dreigt een gevaar bij het verslagen maken van te persoonlijke weergave; in de woordkeus b.v. (de aanduiding 'aardige' is er een, waaronder verschillende mensen ver uiteenlopende houdingen kunnen verstaan). Er moet een streven zijn naar zakelijkheid, waarbij men dan toch weer niet vergeten moet, dat het altijd om persoonlijke inzichten gaat en men vooral ook geen schijnobjectiviteit moet nastreven.

- c. De inhoud van het verslag omvat niet alleen de onderwerpen, die besproken zijn, maar ook de wijze, waarop dat gebeurd is. De reacties van de ander en van de G.R. zijn vaak tenminste zo belangrijk als wat er gezegd is. Aan het slot van elk verslag dient men dan ook samen te vatten, wat er tijdens het contact geestelijk eigenlijk gebeurd is.

III. INHOUD VAN DE GEESTELIJKE VERZORGING

Aanknopen bij de concrete nood van de cliënt, zal de G.R. herhaaldelijk bemoeienis hebben met allerlei psychologisch-maatschappelijke vragen als alcoholisme, seksuele moeilijkheden, werkloosheid, gebrekkige maatschappelijke aanpassing, enz. Uiteraard zal hij deze moeilijkheden niet voorbijgaan, maar hij hoort te bedenken, dat ze eigenlijk niet geheel en allereerst onder zijn werkzaamheden vallen. De psycholoog en de M.W. zijn hier de aangewezen medewerkers, daar de G.R. als zodanig op hun gebied als regel ondeskundig is. Daarbij moet ook niet onderschat worden, wat er aan geestelijke bemoeienis in de moderne psychologische en maatschappelijke arbeid begrepen is. Scherp zijn hier de grenzen dan ook niet te trekken: de vraag wie in eerste aanleg hulp zal bieden, wordt vaak meer beslist door de toevallige situatie waarin de cliënt zich bevindt dan door de aard van zijn problemen. Samenwerking over en weer is dan ook noodzakelijk; liefst in geregeld teamverband.

De G.R. heeft niet als eerste taak te genezen of te verbeteren maar om tijdens en na de psychologisch-maatschappelijke behandeling door te stoten naar de diepte van de levensovertuiging; want daarom gaat het bij de g.v. en dan niet allereerst op het vlak der beschouwing, maar vooral ook in de belevingssfeer. Het is de moeilijke taak van de G.R. om de humanistische beschouwingswijze — zoals die noodgedwongen ook in de volgende 'uitleezingen'

3.1 De 'boodschap' van het humanisme

Evenals de godsdiensten heeft het humanisme een boodschap voor de worstelende mens: het geloof in de mogelijkheid van een menswaardig leven, d.i. een bestaan, dat de mens waardig is. In deze schijnbaar simpele woorden ligt een hele levensvisie besloten, een opvatting van de mens die niet zonder meer voor iedereen vanzelfsprekend is. De mens wordt principieel niet begrepen als een wezen dat zijn betekenis allereerst ontleent aan zijn verhouding tot God, die zich aan die mens op bijzondere wijze geopenbaard zou hebben; anderzijds wordt hij ook niet verstaan als een dier te midden van andere dieren, een kuddedier of een roofdier, slechts bepaald door driften en instincten.

Het humanisme ziet in de mens met zijn bewustzijn van zichzelf en zijn kenmerkend gevoel van verantwoordelijkheid, een wezen van geheel eigen aard met een daaraan beantwoordende plaats in het bestaan.

Wat ook de wetenschap, bijvoorbeeld zielkunde, maatschappijleer, kennis der natuur en geschiedenis, ons omtrent die mens mogen leren, toch kunnen zij zijn bestaan niet zo verklaren, dat er niets wezenlijks meer te vragen over zou blijven. Op een of andere manier duikt hij op in het bestaan, als uit de stroom van het gebeuren, waaruit hij zijn algemeen menselijke en individuele aanleg heeft meegekregen. Met die aanleg staande in de wereld, vraagt hij naar de zin van zijn leven, dat is naar de functie van zijn bestaan in het grote geheel. Die zin kan voor de humanist blijkbaar geen andere zijn dan het bestaan dat hij is, dat de ander is, dat allen zijn, zo volledig mogelijk te zijn. Dat wil zeggen de aanleg die de mens als zodanig kenmerkt, zo volledig mogelijk tot ontplooiing te brengen.

Dit nu, moet betekenen de ontplooiing van al zijn mogelijkheden van lichaam, gemoed en geest onder de controle van het hem kenmerkend besef van waar en onwaar, goed en kwaad, mooi en lelijk. Zo is die ontplooiing niet chaotisch, ongebonden, willekeurig, maar gesteld onder de norm van zijn menselijkheid, dat is onder de norm van dat wat hem als mens kenmerkt en onderscheidt: zijn verantwoordelijkheidsbesef. Dat wil zeggen dat de mens er naar streeft in zijn ontplooiing 'antwoord' te geven aan de uitdaging, waarvoor het geheel van de situatie waarin hij leeft, zijn mens-zijn stelt. Hij handelt niet alleen van zichzelf uit, maar bewust in het verband van zijn gehele bestaanswerkelijkheid, die ook de ander, die ook het andere omvat. Zonder dat dit hetzelfde is als onbeperkte wegcijfering van zichzelf of minachting van zijn eigen persoon, is het toch gericht op het geheel, en in die zin is humanisme anti-egoïsme.

Dit streven vermag aan het menselijk leven een diepe bevrediging te schenken, van geheel andere orde dan het streven naar geluk op welk deelgebied van het menselijk bestaan ook. Niet dat de humanist het geluk zou minachten, integendeel, maar hij beseft dat het geen doel of richtsnoer kan zijn, hoezeer men het ook verfijnt en verdiept. Wel kan het geluk optreden, niet als doel, maar als gevolg van de bevrediging die de mens ervaart, als hij beseft menswaardig te hebben gehandeld; en dat te eerder, naarmate het minder het vooropgezette doel van zijn streven is geweest. Niemand zal een drenkeling uit het water halen terwille van het gevoel van voldaanheid, dat hij daarna

hebben zal, en wie het daarom mocht doen, zou achteraf ervaren dat dit gevoel juist dan uitbleef.

Het echte menszijn kan dan ook niet werkelijk begrepen worden uit de individuele voldoening van het bestaan, omdat de mens slechts ten volle begrepen wordt als mens in de wereld en tussen medemensen. Zo is de boodschap van het humanisme de verkondiging van de mogelijkheid van een bestaan, waarin de mens op iedere trap van ontwikkeling en ontplooiing zichzelf verwerkelijkt door zijn betrokkenheid op het niet-zelf. Deze boodschap spreekt niet van volmaaktheid, maar van een menselijkheid die ondanks onophoudelijk tekortschieten en onvermijdelijk gebrekkigheid, gericht is op volledigheid. Daarin weet de mens zich voltrekker van de drang die zijn en leven voortstuwt.

Opdrachten

- Bestudeer hierbij 'Beginsel en Doel', 5e druk, hoofdstuk I, II en III en de brochure 'Een poging tot plaatsbepaling', hoofdstuk 'Wat is modern Humanisme?' (blz. 8-13). Vertaal de inhoud in termen van g.v.

3.2 Humanisme in de levenspraktijk

Alvorens de vraag te beantwoorden, welke levenshouding uit dit humanisme voortvloeit, dient men wel te beseffen, dat met verschillende levensovertuigingen veelal een gelijksoortige levenshouding kan samenhangen. Dat wil zeggen, ook als vormgever van zijn eigen bestaan. Hoezeer de omstandigheden ook zijn lot bepalen, toch is er altijd plaats voor de inwerking van het eigen karakter op die omstandigheden, of tenminste voor de eigen bijdrage in die omstandigheden, waardoor het tenslotte toch de mens is, die er al of niet iets van maakt. Een protest daartegen, in de geest van: 'ik kan mijn eigen karakter toch niet veranderen', moet dan ook afgewezen worden. Natuurlijk kan een mens zijn eigen karakter, en met name ook zijn karakterfouten, niet willekeurig afzweren. Maar een humanistische levenshouding is gebaseerd op de overtuiging dat de menselijke verantwoordelijkheid meebrengt om met dat karakter, hoe ontoereikend wellicht ook, nieuwe mogelijkheden te scheppen

en de poort naar nieuwe gebieden van het leven open te stooten. Het is mede de taak der g.v. de mens bij deze constructieve arbeid behulpzaam te zijn.

De vraag is nu hoe in een dergelijke scheppende levenshouding de elementen van een humanistische levensovertuiging tot uitdrukking kunnen komen. Het beginsel der 'openheid' blijkt dan aldaar geen volstrekt sfeerloze ruimte te wezen, maar doortrokken van eerbiediging en verwondering: de wereld openbaart zich daarin als een met schroom te benaderen werkelijkheid, die in alle begrijpelijkheid toch ondoordringbaar blijft. Zo blijkt ook het beginsel der 'autonomie' iets anders te zijn dan een individualistische zekerheid omtrent waarden en onwaarden, maar veeleer een de mensen gemeenzaam vermogen tot zich-rekenschap-geven-van en verstandhouding-omtrent de werkelijkheid waarin zij geplaatst zijn: een vermogen dat de mensen op heel bijzondere wijze verbindt in een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid.

In de humanistische levenspraktijk nu, keren deze elementen van eerbiediging en verwondering, verbondenheid en verantwoordelijkheid, voortdurend terug. Zij bepalen de wijze waarop de mens benaderd wordt: in beginsel geenszins als een wezen dat men dóór heeft, maar steeds met verwonderde schroom voor de wijze waarop hij een gemeenzaam menselijke verantwoordelijkheid op zijn wijze, zoekend, dwalend en vindend, verwerkelijken moet. Daarin bestaat zijn vrijheid niet in willekeur of ongebondenheid, maar in een gericht worden door de wet der menselijkheid met de inzet van de eigen persoon. Die vrijheid te respecteren is de verdraagzaamheid die de humanistische levenspraktijk eist. Deze verdraagzaamheid is alles eerder dan onverschilligheid voor de waarheid; het is juist de uitdrukking van de hoogste humanistische waarheid omtrent de mens, namelijk de overtuiging dat al wat waar, goed en mooi is in vrijheid veroverd moet worden. Zulk een vrijheid houdt uiteraard de mogelijkheid van dwaling in; en ook daarin dient de mens geëerbiedigd te worden, niet vanwege de dwaling, en ook niet los van de dwaling, maar met al zijn dwalingen in zijn worsteling om menselijkheid. Humanistische levenspraktijk vraagt eerbiediging van de ander in zijn eerlijke levensovertuiging, hoezeer die overtuiging zelf wellicht bestreden of zelfs volstrekt afgewezen moet worden.

Deze ideeën zijn van directe toepassing in het dagelijks leven. In de opvoeding moet de pupil gezien worden als een wezen met een eigen persoonlijkheid, dat naar de mate van zijn ontplooiing reeds eigen verantwoordelijkheid dragen kan en mag, ook voor zijn dwalingen. Het huwelijk mag gekarakte-

riseerd worden als een poging om in toewijding aan en in eerbiediging van elkaars menszijn de mogelijkheden der huwelijkspartners tot ontplooiing te brengen in een in beginsel duurzame levensgemeenschap. In de maatschappelijke omgang gaat het er om dat mensen elkaar in de hier beschreven zin als mensen tegemoetreden in respect voor elkaars bestaan en met terzijdestelling van prestigebehoefte en zelfzucht. Aan de samenleving als geheel wordt tenslotte de eis gesteld van democratie als erkenning van de menselijke persoonlijkheid, en van sociale gerechtigheid als de verwerkelijking van gelijke kansen op een vrije menselijke ontplooiing. En dat niet alleen in nationaal verband, maar ook ten aanzien van de z.g. achtergebleven gebieden en volken.

Dit alles dient begrepen te worden niet zozeer als theorie en ideaal, maar als een directe uitdaging voor de levenspraktijk. In die zin dat het gaat om de realisering der menselijkheid hier en nu, in het eigen gezin, in het dagelijks leven, en voor zover het de samenleving betreft, door de persoonlijke bijdrage in politieke partij of culturele beweging, als staatsburger of als producent. Want de mensheid is voor de mens slechts bereikbaar in zijn eigen situatie; in de medemens en in de omgeving van zijn bestaan. Alles wat daarvan afleidt is vlucht voor de concrete verantwoordelijkheid en ontwijking van de levenszin. Die levenszin leert hij slechts verstaan door een besliste wending naar de eigen taak als verwerkelijking in de gegeven omstandigheden van de mogelijkheden die in zijn menszijn als zodanig besloten liggen. Dat is humanisme in de levenspraktijk.

Opdrachten

- Bestudeer hierbij 'Beginsel en Doel', 5e druk, hoofdstuk IV, 'Humanisme en Opvoeding', hoofdstuk I, en 'Rapport — Echtscheiding', vooral de inleidende beschouwingen. Vertaal 'de inhoud in termen van g.v. betekenis daaraan dat zij de mens, die in een crisis van zijn levensverhoudingen is geraakt, op een concrete wijze zijn verantwoordelijkheid weer voelbaar maken en hem in staat stellen zijn aandacht te bepalen bij zijn menselijke situatie. Twee zulke motieven, die hieronder besproken zullen worden zijn: trouw en moed; twee zingevingen: arbeid en gemeenschap. Hun typisch humanistisch karakter ontlenen zij uiteraard aan de humanistische overtuiging, waarin zij hun plaats vinden.

De crisis der levensverhoudingen waarover hier gesproken wordt, staat over het algemeen in het teken van twee begrippen: schuld en tekort. Schuld ontstaat, ook krachtens het gewone spraakgebruik, door een zedelijk falen: doordat de mens datgene wat hij als waar, goed en mooi erkend heeft, tenslotte niet wilde; doordat zijn handelen in een concreet geval niet beantwoordde aan een goede gezindheid. Maar het menselijk tekort spreekt van falen ondanks goede gezindheid; omdat het inzicht tekort schoot of de krachten ontoereikend waren; of omdat de omstandigheden de wil ten goede overwoerden. Er zijn diepten van schuld en vereenzaming, waarvan de mens zich in overmoediger dagen geen voorstelling kon maken; maar er zijn ook woestijnen van wanhoop en ontwrichting, die hem aan de rand der vertwijfeling, of erger tot aan doffe onverschilligheid kunnen brengen. Daartegenover heeft de g.v. haar motieven en zingevingen te stellen als een appèl aan de herstellende kracht van het leven en een getuigenis van de zin van het bestaan.

1. Trouw:

Daaronder worde verstaan een volstrekt ernstig nemen van de situatie waarin de mens verkeert, deels door eigen beslissingen, deels ten gevolge van de levensomstandigheden. Het betekent de bereidheid onvoorwaardelijk uit te gaan van de situatie, zonder zich te laten verleiden door wensdromen van het type 'als dit of dat nu eens anders was...'. Het is geen berusting in de zin van passieve aanvaarding van wat is, maar de erkenning van de eigen positie als uitgangspunt voor alle verdere handelen, en daarmee de erkenning van de verantwoordelijkheid voor die positie en dat handelen. In een huwelijk in crisis bijvoorbeeld, is het een motief om volstrekt eerlijk van de gegeven werkelijkheid uit te gaan; wat niet hoeft te betekenen dat het huwelijk tot iedere prijs in stand gehouden moet worden, maar ook niet, dat men zich er van los zou kunnen maken, alsof er geen verantwoordelijkheden tegenover de huwelijkspartner, eventuele kinderen, en de gemeenschap, waren ontstaan. Het houdt in een teruggeworpen worden van de mens op een volstrekt onontkoombaar 'hier-en-nu', dat zijn uitdaging stelt, waarop hij met zijn volle persoon te antwoorden heeft. Deze houding is er niet een van plichtmatige trouw aan mensen, die toewijding of liefde vervangen moet, maar een volstrekte vereenzelviging met de eigen bestaanswerkelijkheid.

2. Moed:

Dit motief vormt de noodzakelijke aanvulling van de trouw. Het betekent eveneens een volstrekt ernstig nemen van de situatie, waarin de mens

verkeert, maar nu naar de actieve zijde. Het houdt de erkenning in van de opdracht om in de afhankelijkheden van het bestaan ten volle te treden als vormgever van de levensmogelijkheden, die in de mens aanwezig zijn. Het legt alle nadruk op de onontkoombaarheid van beslissingen, waarin hij met zijn hele persoon aanwezig is, en waarin alle motieven die in aanmerking komen tot gelding gebracht worden onder de norm van zijn menselijkheid. Aldus heeft de mens op typisch menselijke wijze deel aan de ontplooiing van het leven door de verwerkelijking van levenswaarden, die niet afhankelijk zijn van succes of falen, en die hem door niemand ontstolen kunnen worden. Zijn taak ziende als mens, ziet hij voortaan in zijn mens-zijn zijn taak.

3. Arbeid:

Als zingevend moment heeft de arbeid een fundamentele betekenis in het menselijk bestaan; ook ondanks maatschappelijke omstandigheden die de arbeidsvreugde bedreigen. Het gaat hier trouwens niet alleen om maatschappelijke arbeid, maar evenzeer om liefhebberijen, wetenschapsbeoefening en kunstscheppingen. Arbeid is in elk geval een van de meest zinvolle uitingen van de scheppende energie, ook zonder dat de menselijke onvolmaaktheid opgeheven wordt. Dit scheppen is weer allerminst willekeurig, maar betreft de mens innig op het niet-zelf, waarin hij zich juist daardoor pas thuis vindt. In de arbeid verwerkelijkt hij zijn scheppend vermogen, zijn persoonlijkheid, zijn menszijn, en voelt hij zich opgenomen in de keten van het gebeuren, boven de grenzen van zijn tijdelijke en individuele bestaan uit. Wie werkt, vertwijfelt niet.

4. Gemeenschap:

Naast de arbeid heeft de beleving der gemeenschap een fundamentele zingevende betekenis. In een tijd waarin de gemeenschapsverbanden, zelfs het gezin, in een crisis verkeren, betekent een hernieuwde

Tracht U de hier genoemde motieven en zinsgevingen in voor allen verstaanbare taal samen te vatten en met voorbeelden toe te lichten. Heeft U ervaringen opgedaan waarin hun positieve werking is gebleken; welke?

3.3 Geworteld in het bestaan

Motieven en zingevingen dienen om de mens zijn plaats te doen hervinden in het bestaan. Maar dan is het ook nodig dat dit bestaan in zijn wezen wordt doorzien als een eenheid van tegendelen: opbouw en vernietiging, vreugde en leed, leven en dood. De humanistische visie op het leven staat open voor de gezonde ontplooiing der biologische functies zonder bijgedachten aan minderwaardigheden en slechtheid, en voor de blijde genieting van de vreugden van het leven en de schoonheden van natuur en cultuur. Maar zij is ook ten volle doordrongen van het tragische accent, dat het menselijk leven draagt.

De mogelijkheid van het leed is een wezensbestanddeel van het bestaan en een voorwaarde voor de ervaring der vreugde; leed en vreugde horen bijeen als zomer en winter. Men kan het leed niet tegemoettreden als een toevallig incident; het heeft zijn plaats in het bestaan van de mens die er mee klaar moet komen, als met iets dat mede zijn bestaan inhoud verleent, en waarin zijn menselijkheid zich evenzeer verwerkelijken kan als in de vreugde. Totdat hij gerijpt is tot het inzicht van de dichteres, waar zij erkent: 'Er is ook vreugd' in deze pijn'.

Op dergelijke wijze horen leven en dood bijeen. Zonder de dood zou het leven van de mens geen menselijk leven meer zijn: een eindeloosheid van tijd, waarin geen taak meer taak zou wezen, waar de mogelijkheid van uitstel aanwezig zou zijn tot in de eeuwigheid. In feite is de dood de altijd aanwezige mogelijkheid die de mens terugwerpt op het ene onherhaalbare nu, dat tussen een voorbij verleden en een onzekere toekomst het enige moment in tijd en ruimte is, dat de mens gegeven is voor de verwerkelijking van zijn volledige menselijkheid. De bezinning op de dood, dat is op de eigen dood, verleent het leven pas zijn volle intensiteit, doordat het aanvaard en geleefd wordt in het besef der tijdelijkheid. Pas doordat het in dit besef geheel zichzelf genoeg wordt, vermag het de mens te verzoenen met de eigen dood als de voltooiing van het bestaan. Alleen zulk een bezinning op het menselijk leven zal de mens wapenen in het uiterste uur, als hij, misschien in de hevigste opwindung van zijn bestaan, dit leven nog eenmaal vermoedt als een onvervangbare schakel in het gebeuren, waarin alle verlangens en vergissen, vergrijpen en verwerkelijken is samengebal.

Aldus ontstijgt de humanistische levensvisie aan een moralisme, dat de mens slechts voorhoudt wat hij wist, namelijk hoe hij eigenlijk leven moet. Dat is allerminst onbelangrijk, maar het laatste woord is het niet. Dat spreekt van de mogelijkheid voor de mens om zich mét zijn tekorten en gebreken thuis te leren vinden in het avontuur van het leven, als de rijkste bestaansvorm van de drang die alle zijn voortstuwt, en de mens in zijn falen en slagen, zijn wanhoop en zijn geloof opneemt in een groot verband. Daardoor weet hij zich organisch verbonden met de totaliteit van het zijnde, en kan hij voorzover hij in de beleving de tegendelen vermag te verzoenen, geworteld raken in het bestaan.

Opdrachten

- **Tracht U de gedachte van 'geworteld zijn in het bestaan' toe te passen op het leven van een huisvrouw, een arbeider, en - wat heel moeilijk is - een tot levenslang veroordeelde gevangene. Wat zoudt U zeggen tegen een stervende soldaat op het slagveld, zolang hij nog bij vol bewustzijn is?**

3.4 De humanistische raadsman

De al dan niet vrijwillige, medewerker aan de g.v. moet, als hij tot hertoe deze cursus gevolgd heeft, wel de vraag voelen opkomen: Wie ben ik eigenlijk, dat ik tot zo'n moeilijke taak als hier beschreven is, geroepen zou zijn? Met name de opdrachten moeten hem met een gevoel van onmacht vervuld hebben. Hij moge dan echter bedenken, dat het enerzijds wel waar is, dat deze opdrachten de kern van de cursus uitmaken, omdat alleen het stellen van de daarin vervatte vragen, werkelijk voorbereid tot een vruchtbare g.v., maar dat anderzijds misschien niemand mag voorwenden het antwoord op die vragen geheel te weten; dat antwoord is er veelal niet, maar moet door een levend van lasten die hem drukken, en via de luisterende mens verlost uit de eenzaamheid. Niemand weet te voren welke hernieuwende krachten dat in de mens kan vrijmaken.

Want het doel van de g.v. blijft toch het vrijmaken van die krachten die de ander in staat stellen tot het zelfstandig hanteren van een levensvisie, ook al wordt dit doel niet steeds bereikt. Dat betekent niet dat de G.R. hem voor-

houdt een ‘beter’ mens te worden, maar dat hij hem door zijn houding in staat stelt een volledig mens te zijn. Door de ander de gelegenheid te bieden zijn levensconflict in een gezuiverde sfeer opnieuw aan de orde te stellen, en de afgebroken draad weer aan te knopen. Niet als de betweter die de ander wel even zal vertellen hoe het eigenlijk is, maar vanuit een fundamenteel ‘wij’, waarin mensen elkaar als mensen herkennen. Deze houding sluit zeker een oordeel over de ander niet uit; want dit oordeel is niet een willekeurige maatstaf door de een aan de ander aangelegd, maar de uitdrukking van een beide te boven gaande menselijkheid. Daarom zal bij zulk een oordeel ook geen vergeven uit de hoogte van eigen voortreffelijkheid te pas komen, want de G.R. laat het in zijn oordelen niet eens tot veroordelen komen.

Zo staat dan de humanistische G.R. in zijn humanistische levensovertuiging voor de medemens als medemens, in het volle bewustzijn van zijn verantwoordelijkheid en verbondenheid, niets verwachtend, alles hopen. Niet beschikkend over een toverwoord, dat alle moeilijkheden oplost, maar doordrongen van de raadselachtigheid van het bestaan, dat zelf steeds weer de hernieuwende krachten voortbrengt die het verder stuwen. Moge hij volgens sommigen al stenen voor brood bieden, hij heeft in elk geval toch ook iets te geven dat van onschatbare waarde is: een de ander in zijn eigen wezen eerbiedigende menselijke solidariteit, die een heenwijzing is naar de positie van de mens in de wereld. Zo aanvaardt hij zijn taak in deemoed, binnentredend in de werkelijkheid die in een ander mens vorm gekregen heeft, indachtig, juist in deze situatie, aan het woord: doe Uw schoenen van Uw voeten, want gij staat op heilige grond.

Verantwoording tekst J.P. van Praag, ‘Geestelijke verzorging op humanistische grondslag’

Deze tekst werd beschikbaar gesteld door Het Humanistisch Archief en maakte onderdeel uit van de bloemlezing: Peter Derkx (samensteller), J.P. van Praag. Om de geestelijke weerbaarheid van humanisten (Utrecht: Het Humanistisch Archief, 2004), ISBN 90-73742-06-4

Oorspronkelijke publicatie was de brochure: J.P. van Praag, ‘Geestelijke verzorging op humanistische grondslag’ (Utrecht: Humanistisch Verbond, 1953; eerste druk).

HET HUMANISTISCH ARCHIEF

Centrum voor archivering en documentatie
m.b.t. het humanisme in Nederland vanaf 1850.

